

Sabina Cisek*

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Jagielloński

„METODOLOGIA MIESZANA” W BADANIACH NAUKI O INFORMACJI I BIBLIOTEKOWNAWSTWA

[MIXED METHODS RESEARCH IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE]

Abstrakt: „Metodologia mieszana” stanowi interdyscyplinarne podejście badawcze integrujące elementy ilościowe i jakościowe w dociekaniach naukowych. Od około trzydziestu lat znajduje systematyczne zastosowanie w wielu dyscyplinach, zwłaszcza społecznych, natomiast w bibliotekoznawstwie i informatologii, na świecie oraz w Polsce, jest stosunkowo mało znana. W niniejszym opracowaniu scharakteryzowano ogólnie „metodologię mieszaną”, a także wskazano – na podstawie analizy zawartości wiodących baz danych z dziedziny inib – dotychczasowe kierunki i zakres jej wykorzystania w badaniach nauki o informacji i bibliotekoznawstwa.

BIBLIOTEKOWNAWSTWO – METODY – „METODOLOGIA MIESZANA” – „MIXED METHODS RESEARCH” – NAUKA O INFORMACJI

Abstract: The Mixed Methods Research (MMR) is an interdisciplinary approach to scientific investigation, integrating qualitative and quantitative components. Applied systematically in many disciplines, especially in social sciences for about 30 years, it still remains, nevertheless, relatively young in library and information science in Poland and abroad. The author exposes a general description of MMR and indicates the perimeter and goals of its application in LIS research, as resulting from the analysis of leading scholarly databases covering the LIS domain.

LIBRARY SCIENCE – METHODS – MIXED METHODS RESEARCH – INFORMATION SCIENCE

*

* *

WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest tzw. „metodologia mieszana” w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie. Terminy „metodologia mieszana” oraz „badania mieszane” stanowią odpowiedniki angielskiego

---

* Dr SABINA CISEK, adiunkt w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński; absolwentka filozofii oraz bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (UJ); doktor nauk humanistycznych. Dwie najważniejsze publikacje: (2009) *Metoda delficka w badaniach nauki o informacji i bibliotekoznawstwa w XXI wieku*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” nr 1(93), s. 25–32; (2009) *Nauka o informacji na świecie w XXI wieku: badania metanaukowe*. [W:] D. Degen, M. Fedorowicz red. (2009). *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej. Przeobrażenia bibliologii polskiej*. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK, s. 47–56. E-mail: sabina.cisek@uj.edu.pl

[SABINA CISEK, PhD; Institute of Information and Library Science, Jagiellonian University; M.Phil. & MA in LIS (JU). Two the most important publications: (2009) *Metoda delficka w badaniach nauki o informacji i bibliotekoznawstwa w XXI wieku* [The Delphi Method in Information and Library Science Research in 20th Century]. „Zagadnienia Informacji Naukowej” nr 1(93), s. 25–32; (2009) *Nauka o informacji na świecie w XXI wieku: badania meta naukowe* [Information Science Worldwide in 20th Century: Metascientific Research]. [In:] D. Degen, M. Fedorowicz eds. (2009). *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej. Przeobrażenia bibliologii polskiej* [From Old Book to Digital Library. Transformations of Polish Bibliology]. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK, s. 47–56. E-mail: sabina.cisek@uj.edu.pl].

wyrażenia *mixed methods research*. Tekst składa się z dwu części. W pierwszej opisane zostały główne rysy „metodologii mieszanej” jako takiej, w tym elementy jej historii i próby definicji, ze zwróceniem szczególnej uwagi na kwestie sporne oraz problemy epistemologiczne. Część druga zawiera wyniki dociekań własnych dotyczących obecności „badań mieszanych” w informacji naukowej i bibliotekoznawstwie, na podstawie analizy zawartości podstawowych globalnych baz danych oraz innych zasobów z zakresu inib. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, rozważana problematyka jest przedstawiona w daleko idącym wyborze.

Określenia „informacja naukowa (informatologia, nauka o informacji) i bibliotekoznawstwo” oraz skrót „inib” stosowane są zamiennie.

„METODOLOGIA MIESZANA” – KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA

„Metodologia mieszana” nazywana jest we współczesnym piśmiennictwie trzecim podstawowym podejściem albo paradygmatem badawczym, obok ilościowego (kwantytatywnego) i jakościowego (kwalitatywnego) [Fidel 2008, p. 265; Johnson, Onwuegbuzie, Turner 2007, p. 112, 123–124]. Powstała między innymi w reakcji na zbyt daleko posuniętą polaryzację strategii ilościowej i jakościowej, która przerodziła się w tzw. „wojny paradygmatyczne” toczone od lat 70. do 90. XX wieku, jako propozycja oferująca ich integrację i podkreślająca zalety jednoczesnego wykorzystywania różnych perspektyw poznawczych [Ngulube, Mokwatlo, Ndwandwe 2009, p. 106–107].

Obecnie „badania mieszane” prowadzone są w naukach społecznych (edukacja, psychologia, socjologia), medycznych (medycyna rodzinna, pielęgniarstwo, zdrowie publiczne), technicznych i innych. Ich wybrane elementy występowały w dociekaniach różnych dyscyplin już od początku XX stulecia, natomiast szerszą akceptację, a przede wszystkim systematyczne zastosowanie oraz obecną dojrzałą postać „metodologia mieszana” uzyskała w ciągu ostatnich trzydziestu lat [Creswell 2008, dok. elektr.; Fidel 2008, p. 265–266]. O jej rosnącej popularności w środowisku naukowym świadczą między innymi: „własne” międzynarodowe czasopismo – „Journal of Mixed Methods Research” (2007–), spora liczba publikacji (3277 rekordów w uniwersalnej bazie bibliograficzno-abstraktowej SCOPUS firmy Elsevier), w tym monograficzne wydawnictwa zwarte i podręczniki [np. Clark, Creswell 2008], a także stosunkowo wysoki stopień zaawansowania refleksji nad jej istotą, formami, celami, podstawowymi zasadami etc. [Creswell 2008, dok. elektr.; Greene 2008].

W pierwszym numerze powstałego w 2007 roku kwartalnika „Journal of Mixed Methods Research” opublikowano następującą definicję „badań mieszanych”: „Są to dociekania, w ramach których badacz zbiera i analizuje dane, integruje wyniki i wyciąga wnioski używając jednocześnie jakościowych i ilościowych podejść lub metod w pojedynczym projekcie lub programie badawczym” [Tashakkori, Creswell 2007, p. 4]. Do tego samego sformułowania odwołuje się również encyklopedia *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* [Creswell 2008, dok. elektr.]. Cytowane określenie jest szerokie i nierestrykcyjne, pozwalające na włączenie różnych sposobów rozumienia i realizacji „metodologii mieszanej”, w tym:

perspektyw, w których postrzega się ją jako metodę gromadzenia i analizy danych empirycznych, metodologię obejmującą cały proces badawczy od założeń filozoficznych po interpretacje, filozofię badań, a także zbiór procedur wykorzystywanych w obrębie istniejących planów badawczych (*research designs*), takich jak studia przypadku, eksperymenty i projekty opisowe (*narrative projects*) [Creswell 2008, dok. elektr.].

W odniesieniu do definicji sformułowanej stosunkowo ogólnie specjaliści są w zasadzie zgodni, różnice pojawiają się w obliczu prób bardziej szczegółowego uchwycenia pojęcia „metodologii mieszanej”. Przegląd i dys-

kusja różnych możliwych w tym zakresie stanowisk znajdują się między innymi w artykule *Toward a Definition of Mixed Methods Research* [Johnson, Onwuegbuzie, Turner 2007].

Szerokie rozumienie „metodologii mieszanej” bliskie jest koncepcjom pluralizmu metodologicznego, badań multi-metodycznych (*multimethod research*) oraz triangulacji. Natomiast – i ten pogląd dzisiaj przeważa – aby można było mówić o „metodologii mieszanej” w ścisłym sensie nie wystarczy, by w badaniach współwystępowały metody o charakterze ilościowym i jakościowym, powinny one dodatkowo być zintegrowane, tzn. odpowiadać na to samo pytanie badawcze, wzajemnie się uzupełniać i współkształtować [Fidel 2008]. Jest tak na przykład, gdy procedury jakościowe prowadzą do sformułowania hipotezy, którą następnie testuje się w sposób ilościowy, albo gdy za pomocą metod jakościowych interpretuje się zgromadzone wcześniej ilościowe dane empiryczne.

W relacji do „metodologii mieszanej” istnieje wiele kwestii dyskusyjnych, wymagających refleksji. Należą do nich między innymi: (1) zagadnienia związane z tym, co ma zostać połączone w „badaniach mieszanych”, tj. z samymi podejściami ilościowym i jakościowym jako takimi, w szczególności ich specyfika i deklarowane bądź realne odmienności; (2) pytanie o to – na czym właściwie ma polegać uzasadnione łączenie procedur kwantytywnych i jakościowych; (3) jakie sposoby i formy tej integracji możemy wyróżnić, a w efekcie – typologia „badań mieszanych”; (4) na czym zasadza się tutaj rygor naukowy, intersubiektywna sprawdzalność i wiarygodność wyników etc. Te i inne problemy są przedmiotem rozważań współczesnych teoretyków, praktyków i nauczycieli „metodologii mieszanej”, np. w [Greene 2008], [Johnson, Christensen 2010, dok. elektr.], [Johnson, Onwuegbuzie, Turner 2007], [Tashakkori, Creswell 2007].

Najważniejsze pytanie metateoretyczne związane z „metodologią mieszaną” brzmi – czy w ogóle jest ona uprawniona, tzn. czy rzeczywiście można w jednym projekcie łączyć elementy ilościowe i jakościowe? Problematyka ta, jak już wspomniałam, była przedmiotem intensywnej dyskusji w latach 90. XX wieku, a i obecnie nadal jest podejmowana [Creswell 2008, dok. elektr.]. Aby znaleźć właściwą odpowiedź należy zastanowić się, co to *de facto* znaczy „być” jakościowym lub ilościowym oraz jakie aspekty, czynniki albo obszary dociekań naukowych mogą mieć takie właściwości.

Po pierwsze, jak słusznie stwierdza Teresa Bauman, „terminy jakościowe i ilościowe mają znaczenie wyłącznie symboliczne, ponieważ w badaniach jakościowych stosuje się także pewne obliczenia, w ilościowych dokonuje jakościowej analizy danych” [Pilch, Bauman 2001, s. 267]. *Notabene*, w związku z tym niektórzy autorzy preferują parę pojęć „pozytywistyczne – interpretatywne”, jako trafniej oddającą istotę zagadnienia [Weber 2004].

Po drugie, w literaturze przedmiotu pisze się o ilościowych i jakościowych badaniach w ogóle, danych, metodach i technikach, paradygmatach, podejściach, strategiach lub ujęciach – a nie są to elementy identyczne, wręcz przeciwnie – funkcjonują na różnych poziomach abstrakcji. Emilia Soroko zauważa:

Badania jakościowe, metoda jakościowa czy jakościowy paradygmat badawczy to pojęcia, które bywają stosowane zamiennie, mimo że posiadają odmienny zakres słownikowy. Warto zadać pytanie ‘co’ może być jakościowe w procesie badawczym [...]? Otóż dostrzegamy, że jakościowe mogą być: założenia filozoficzne (ontologiczne i epistemologiczne), obiekty badane i ich cechy (mierzone intensywnością jakościowego różnicowania), metody zbierania danych (są to głównie różne odmiany wywiadów, rozmów i obserwacji), same dane (najczęściej tekstowe, video lub audio) oraz sposoby analizy danych (redukcja danych, ich reprezentacja i wyciąganie i weryfikowanie wniosków)” [Soroko 2008, dok. elektr., s. 1–2].

Analogiczne spostrzeżenia można, rzecz jasna, odnieść również do badań ilościowych.

Zatem, jeżeli „ilościowość” bądź „jakościowość” są cechami paradygmatów w szerokim sensie, tj. generalnych ram metodologiczno-pojęciowych regulujących postępowanie badawcze danej dyscypliny naukowej, to opozycja ilościowy – jakościowy opiera się na odmiennych podstawach ontologicznych, epistemologicznych i nawet aksjologicznych, dotyczących natury rzeczywistości, możliwości jej poznania oraz głównych celów i wartości naukowych [Myers 2010, dok. elektr.; Weber 2004]. Wówczas „metodologia mieszana” nie znajduje uzasadnienia, ponieważ prowadzi do sprzeczności, na co trafnie zwraca uwagę cytowana już Teresa Bauman: „Taka sytuacja powoduje wykluczenie możliwości łączenia w jednym badaniu strategii jakościowej i ilościowej, ponieważ nie można równocześnie zakładać istnienia i nieistnienia obiektywnego świata, obiektywności i subiektywności poznania, stawiać hipotez na początku procesu badawczego i równocześnie traktować je jako jego rezultat” [Pilch, Bauman 2001, s. 269]. Jednakże niektórzy autorzy twierdzą, iż „głębokie” wizje świata w obydwu paradygmatach nie są już dzisiaj – między innymi dzięki osiągnięciom dwudziestowiecznej filozofii nauki, a przede wszystkim ich szerokiej recepcji wśród przedstawicieli różnych dyscyplin, de facto tak odmienne, jak mogłoby się to wydawać przy pobieżnym oglądzie [Grobler 2008; Weber 2004]. Jeżeli rzeczywiście tak jest, integracja postępowania ilościowego i jakościowego w pojedynczym, konkretnym projekcie badawczym nie wiązałaby się już z trudnymi do pokonania przeszkodami natury zasadniczej. Zresztą problematyka epistemologiczno-metodologiczna związana z paradygmatami ilościowym i jakościowym w badaniach naukowych jest bardzo obszerna i wielowymiarowa, nie sposób jej tutaj omówić, nawet w największym skrócie, można jedynie zasygnalizować jej istnienie.

Niektórzy współcześni ważni przedstawiciele „podejścia mieszanego” idą krok dalej, do metodologii jako takiej podchodzą instrumentalnie, tzn. pojmują ją przede wszystkim jako zestaw sprawnych „narzędzi” służących do poznania świata i pomijają ewentualne spory epistemologiczne i ontologiczne. Wówczas u podstaw „badań mieszanych” leżą teza o kompatybilności oraz elementy filozofii pragmatycznej [Johnson, Christensen 2010, dok. elektr.]. Teza o kompatybilności głosi, iż metody ilościowe i jakościowe są nie tylko niesprzeczne ale i komplementarne, zatem mogą być równocześnie stosowane w jednym badaniu. Postawa taka jest oparta na przeświadczeniu, że rzeczywistość, zwłaszcza społeczną, można poznawać na różne sposoby, a każdy z nich pozwala na uchwycenie innych aspektów badanych zjawisk. Z kolei zgodnie z pragmatyzmem, w uproszczeniu, wszystko co efektywnie „działa” i prowadzi do interesujących i trafnych wyników powinno być wykorzystane, niezależnie od jakichkolwiek założeń, w tym – filozoficznych. Problem badawczy jest zdecydowanie ważniejszy niż wtórne wobec niego konkretne metody i techniki badań [Creswell 2008, dok. elektr.].

„METODOLOGIA MIESZANA” W INIB

„Metodologia mieszana” funkcjonuje również w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie, aczkolwiek w ograniczonym zakresie, zarówno jeżeli chodzi o dyskusję teoretyczną, jak i bezpośrednie wykorzystanie w badaniach empirycznych. Jednym z niewielu artykułów naukowych poświęconych w całości tej problematyce jest *Are we there yet?: Mixed Methods Research in Library and Information Science*, opublikowany w 2008 roku. Jego autorka Raya Fidel przeanalizowała kilkanaście najważniejszych anglojęzycznych publikacji metodologicznych z zakresu inib z ostatnich 20. lat, w tym podręczniki, i tylko w jednym z nich odnalazła niewielki fragment poświęcony „metodologii mieszanej”. Stwierdziła także, iż ten typ postępowania badawczego rzadko występuje w programach studiów bibliotekoznawczych [Fidel 2008, p. 268, 271]. Cytowana uczona poszukiwała

również opracowań zdających sprawę z badań empirycznych prowadzonych z wykorzystaniem „metodologii mieszanej”. Analizie poddała wszystkie artykuły opublikowane w latach 2005–2006 na łamach czterech wiodących czasopism z informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, mianowicie „Information Processing and Management”, „Journal of Documentation”, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” oraz „Library and Information Science Research”. Jedynie 22 artykuły, tj. 5% spośród 465 zidentyfikowanych opracowań badawczych oparte były na jakiejś, często szcztąkowej i niesystematycznie stosowanej postaci „metodologii mieszanej”, co więcej, w żadnym z nich nie odwołano się do niej *explicite* [Fidel 2008, p. 270, 271].

Przedstawione dociekania Rayi Fidel cechują się ograniczonym zasięgiem i w efekcie mają wartość w zasadzie sygnałną, tzn. ich rola polega przede wszystkim na skierowaniu uwagi na pewne interesujące zagadnienie. Dlatego na użytek niniejszych rozważań przeprowadzone zostały własne badania o szerszym zasięgu chronologicznym, formalnym, geograficznym i językowym. Przedmiotem poszukiwań były publikacje z zakresu inib w dowolny sposób nawiązujące do „metodologii mieszanej”, tj. zawierające zarówno refleksję teoretyczną, jak i sprawozdania z konkretnych badań empirycznych na niej opartych. Przeszukane zostały (kwiecień 2010) międzynarodowe bazy danych LISTA, SSCI, repozytorium dziedziny E-LIS, a także rodzima *Polska Bibliografia Bibliologiczna*.

Serwis LISTA – *Library, Information Science and Technology Abstracts* włącza artykuły z około 700 czasopism naukowych i fachowych z zakresu nauki o informacji, bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych, także książki, raporty z badań i materiały konferencyjne. Jego zasięg chronologiczny obejmuje okres od połowy lat 60. XX wieku do chwili bieżącej. Rezultat wyszukiwania za pomocą frazy *mixed methods* bez dodatkowych kryteriów limitujących stanowiły 53 rekordy. Z kolei multidyscyplinarna baza SSCI – *Social Science Citation Index with Abstracts* uwzględnia publikacje różnego typu z obszaru nauk społecznych, począwszy od roku 1956 po 2010. Wyrażenie wyszukiwawcze *mixed methods* połączone z ograniczeniem dziedziny do nauki o informacji i bibliotekoznawstwa (*Subject Areas = Information Science & Library Science*) przyniosło w odpowiedzi 66 rekordów. Łącznie w obydwu bazach danych, po wyeliminowaniu duplikatów, recenzji oraz publikacji – mimo obecności w wynikach wyszukiwania – nie dotyczących „metodologii mieszanej” lub nienależących do pola badawczego inib, odnaleziono 49 opracowań, w których pojawił się jakikolwiek aspekt szeroko rozumianych „badań mieszanych”. Oczywiście liczba ta nie musi być ostateczna, ze względu między innymi na zmieniające się i zróżnicowane rozumienie „metodologii mieszanej”, nieuniknione niedoskonałości związane z selekcją materiałów i ich opisem w bazach danych, a także – być może – pominięcie badań, które faktycznie miały charakter mieszany, lecz terminy *mixed methods* lub *mixed research* nie były użyte wprost w ich opisie. Tym niemniej daje wyobrażenie o skali zagadnienia w perspektywie światowej. Najstarszy z tekstów pochodzi z 1996 roku, zdecydowana większość (36) wydana została w latach 2007–2010. Tylko dwie prace okazały się dedykowane kompleksowej refleksji nad analizowanym podejściem. Są to omówiony już artykuł Rayi Fidel [2008] oraz opracowanie na temat „badań mieszanych” w południowoafrykańskim bibliotekoznawstwie i informatologii w latach 2002–2008 [Ngulube, Mokwatlo, Ndwandwe 2009], którego autorzy doszli zresztą do podobnych wniosków, tj. stwierdzili niewielki ich udział w całości pola zainteresowań inib. W szczegółowych badaniach empirycznych zdecydowanie dominowało zastosowanie „metodologii mieszanej” w odniesieniu do użytkowników informacji, ich potrzeb, zachowań, barier oraz kompetencji informacyjnych (*Information Literacy*) – co najmniej dwadzieścia publikacji. Innymi studiowanymi w ten sposób zagadnieniami były – po kilka opracowań

– ewaluacja i poprawa jakości usług bibliotecznych i informacyjnych, wykorzystanie elektronicznych źródeł i nośników informacji w edukacji, wybrane zagadnienia bibliotekarstwa publicznego i szkolnego, kształcenie bibliotekarzy i profesjonalistów informacji, społeczności wirtualne i dzielenie się wiedzą w Internecie i inne.

Dla porównania z zawartością komercyjnych baz danych przeszukane zostało również najważniejsze pełnotekstowe repozytorium dziedzinowe w wolnym dostępie z zakresu inib, tj. E-LIS – *E-prints in Library and Information Science* (<http://eprints.rclis.org/>), składające się w kwietniu 2010 roku z około jedenastu tysięcy dokumentów, z czego tylko cztery rzeczywiście dotyczyły „badań mieszanych”, a zagadnienia były podobne, tj. kształcenie bibliotekarzy, usługi informacyjne w bibliotekach, użytkownicy informacji.

W *Polskiej Bibliografii Bibliologicznej* nie został odnaleziony ani jeden dokument nawiązujący do „metodologii mieszanej”. Oczywiście trzeba wziąć pod uwagę, że nie oferuje ona takich możliwości pozyskiwania informacji, jak trzy omówione już serwisy, tj. nie zawiera ani pełnych tekstów, ani nawet abstraktów.

Nie jest sprawą przypadku, że „metodologia mieszana” jest szczególnie widoczna w badaniach ludzi – użytkowników bibliotek i informacji, których nie tylko należy „policzyć”, ankietować, dokonać kategoryzacji itp., ale również – zrozumieć ich potrzeby i zinterpretować zachowania informacyjne, co jest postępowaniem specyficznym dla podejścia jakościowego.

Przedstawiciele informacji naukowej i bibliotekoznawstwa piszący o „metodologii mieszanej” z reguły postulują jej szersze zastosowanie w dociekaniach tych dyscyplin, wskazując na potencjalne korzyści poznawcze. Wśród nich wymieniane są między innymi: zapewne najważniejsza, tj. sposobność uchwycenia badanych ludzi, obiektów, procesów i zjawisk w ich naturalnej wielowymiarowości, z różnych punktów widzenia, następnie – możliwość przekroczenia ograniczeń narzucanych przez poszczególne procedury badawcze, także – wyższy poziom kontroli zgromadzonych danych empirycznych, ich selekcji oraz interpretacji, dzięki triangulacji, czyli wzajemnemu „sprawdzaniu się” metod badawczych o odmiennej proveniencji [Fidel 2008, p. 271–272; Ngulube, Mokwatlo, Ndwandwe 2009, p. 108–109, 114–115].

WNIOSKI

„Metodologia mieszana” z pewnością nie stanowi uniwersalnego remedium na wszystkie problemy metodologiczne i teoretyczne inib, ale zapewne jest godna uwagi, ponieważ bywa owocna, szczególnie w badaniach użytkowników bibliotek i informacji. Świadomie i racjonalnie stosowana – może także być przydatna generalnie w nauce informacji, której przedmiot i pole badawcze są niejednorodne i obejmują byty o różnym statusie – materialne (nośniki, sprzęt), psychiczne (potrzeby informacyjne), idealne (informacja jako taka) [Cisek 2009], które należy badać na różne, komplementarne wobec siebie i wzajemnie uzupełniające się sposoby.

WYKORZYSTANE OPRACOWANIA

- Cisek, S. (2009). Nauka o informacji na świecie: badania metanaukowe. [W:] D. Degen, M. Fedorowicz red. Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej. Przeobrażenia bibliologii polskiej. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK, s. 47–56. [Preprint dostępny online: <http://eprints.rclis.org/archive/00012699/>].
- Clark, V.L; J.W. Creswell (2008). The Mixed Methods Reader. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creswell, J.W., dok. elektr. (2008). Mixed Methods Research. [In:] The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Sage Publications. http://sage-ereference.com/research/Article_n269.html [odczyt: 04.09.2009]

- Fidel, R. (2008). Are We There Yet?: Mixed Methods Research in Library and Information Science. *Library and Information Science Research* No. 30, p. 265–272.
- Greene, J. C. (2008). Is Mixed Methods Social Inquiry a Distinctive Methodology? *Journal of Mixed Methods Research* Vol. 2 No. 1, p. 7–22.
- Grobler, A. (2008). Metodologia nauk. Kraków: Wydawnictwo Areus, Wydaw. Znak, 343 s.
- Johnson B.; L. Christensen dok. elektr. (2010). Chapter 14. Mixed Research: Mixed Method and Mixed Model Research. <http://www.southalabama.edu/coe/bset/johnson/lectures/lec14.pdf> [odczyt 26.04.2010].
- Johnson, R. B.; A. J. Onwuegbuzie; L. A. Turner (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research* Vol. 1 No. 2, p. 112–133.
- Myers, M. D. dok. elektr. (2010). Qualitative Research in Information Systems. www.qual.auckland.ac.nz [odczyt: 15.04.2010]
- Ngulube, P.; K. Mokwatlo; S. Ndwandwe (2009). Utilisation and Prevalence of Mixed Methods Research in Library and Information Research in South Africa 2002–2008. *South African Journal of Library and Information Science* Vol. 75 Issue 2, p. 105–116.
- Pilch T.; T. Bauman (2001). Zasady badań pedagogicznych. Wydanie drugie poprawione i rozszerzone. Warszawa: Wydaw. Akademickie „Żak”.
- Soroko, E., dok. elektr. (2008). Jak pisać dysertację jakościową? Wybrane zasady raportowania badań jakościowych. http://www.staff.amu.edu.pl/~soroko/wp-content/uploads/2008/03/_art-jak-pisac-dysertacje-jakosciowa.pdf [odczyt: 03.04.2010]
- Tashakkori A.; J. W. Creswell (2007). Editorial: the New Era of Mixed Methods. *Journal of Mixed Methods Research* Vol. 1 No. 1, p. 3–7.
- Weber, R. (2004). The Rhetoric of Positivism Versus Interpretivism: A Personal View. *MIS Quarterly* Vol. 28 No. 1, p. iii–xii.